

Sygn. akt V CSK 361/16

WYROK W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Dnia 23 lutego 2017 r.

Sąd Najwyższy w składzie:

SSN Agnieszka Piotrowska (przewodniczący)
SSN Krzysztof Pietrzykowski (sprawozdawca)
SSN Kazimierz Zawada

w sprawie z powództwa Syndyka Masy Upadłości "C." Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością
w upadłości likwidacyjnej w S.
przeciwko L. Spółce Jawnej w D.
z udziałem interwenienta ubocznego E. O.
o zapłatę i uznanie za nieskuteczną czynności prawnej,
po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym w Izbie Cywilnej w dniu 23 lutego 2017 r.,
skargi kasacyjnej strony powodowej od wyroku Sądu Apelacyjnego
z dnia 29 grudnia 2015 r., sygn. akt V ACa (...),

- 1. oddala skargę kasacyjną,**
- 2. zasądza od powoda na rzecz pozwanej oraz interwenientki ubocznej kwoty po 3 600 (trzy tysiące sześćset) złotych tytułem kosztów postępowania kasacyjnego.**

UZASADNIENIE

Syndyk masy upadłości C. (dalej: „C.”) Spółki z ograniczoną odpowiedzialnością w upadłości likwidacyjnej w S. domagał się zasądzenia od pozwanej kwoty 122 000 złotych z ustawowymi odsetkami od dnia 11 września 2013 r. do dnia zapłaty na podstawie art. 127 ust. 1 ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. - Prawo upadłościowe i naprawcze (jedn. tekst: Dz. U. z 2012 r., poz. 1112 ze zm.; obecnie: Prawo upadłościowe, jedn. tekst: Dz. U. z 2016 r., poz. 2171 ze zm.; dalej: „pr. up.”) oraz kosztów postępowania. Pozwana wniosła o oddalenie powództwa i zasądzenie od powoda kosztów postępowania. E. O. zgłosiła uboczną po stronie pozwanej, wnosząc o oddalenie powództwa.

Sąd Okręgowy w K. wyrokiem z dnia 12 stycznia 2015 r. oddalił powództwo. Ustalił, że dnia 13 stycznia 2012 r. E. O. (interwenientka uboczna) zawarła z C. „umowę inwestycyjną”, na podstawie której wpłaciła na rzecz C. kwotę 30 500 zł na okres 6 miesięcy. Zgodnie z umową, w dniu 19 stycznia 2012 r. C. dokonało na rzecz pozwanej wpłaty zaliczki w wysokości 3 000 zł na poczet zamówionego przez E. O. pojazdu. Resztę ceny pojazdu w kwocie 119 000 zł C. wpłaciło na rzecz pozwanej po upływie sześciu miesięcy, tj. w dniu 19 lipca 2012 r. E. O. zakupiła od pozwanej rzeczony pojazd na podstawie umowy sprzedaży z dnia 13 lipca 2012 r. za cenę 122 000 zł. Sąd Rejonowy w S. postanowieniem z dnia 3 lipca 2013 r. ogłosił upadłość C. obejmującą likwidację majątku dłużnika. Wniosek o ogłoszenie upadłości został złożony w dniu 22 grudnia 2012 r. W dniu 20 sierpnia 2013 r. C. wezwało pozwaną do zapłaty kwoty 122 000 złotych, wskazując, że zgodnie z art. 127 pr. up. dokonane wpłaty są bezskuteczne w stosunku do masy upadłości.

Sąd Okręgowy wskazał, że pozwana nie była związana umową z C., zatem dokonanie przez C. wpłaty na rzecz pozwanej nie było realizacją istniejącego wcześniej zobowiązania. W tej sytuacji czynność dokonana przez C. była jedynie czynnością faktyczną spełnienia świadczenia na rzecz osoby trzeciej, a nie czynnością prawną, nie ma więc podstaw do zastosowania art. 127 pr. up.

Powód wniósł apelację od wyroku Sądu Okręgowego.

Sąd Apelacyjny wyrokiem z dnia 29 grudnia 2015 r. oddalił apelację i zasądził od powoda na rzecz pozwanej i interwenientki ubocznej kwoty po 2 700 zł tytułem kosztów postępowania apelacyjnego. Podzielił pogląd wypowiedziany w orzecznictwie Sądu Najwyższego, że wykonanie zobowiązania jest czynnością prawną, jest to bowiem działanie podjęte w celu wywołania skutku prawnego w postaci całkowitego lub częściowego umorzenia zobowiązania. Uznał, że skoro art. 127 pr. up. posługuje się pojęciem „czynności prawnej”, pojęcie to obejmuje wszelkie czynności prawne rozporządzające majątkiem upadłego, które powodują zmniejszenie się tego majątku, mają charakter nieodpłatny bądź odpłatny, ale nie mają charakteru ekwiwalentnego, gdy wartość świadczenia upadłego w rażącym stopniu przewyższa wartość świadczenia otrzymanego przez upadłego lub zastrzeżonego dla upadłego lub dla osoby trzeciej. Podkreślił, że zawarta przez upadłego z E. O. umowa, która stanowiła podstawę zastrzeżenia świadczenia na rzecz pozwanej, z pozoru tylko miała charakter inwestycyjny, na co wskazuje nie tylko ogólny charakter działalności upadłego, mający w istocie charakter piramidy finansowej, co wynika z ustaleń Komisji Nadzoru Finansowego i prowadzonego postępowania karnego, ale i samej treści umowy, która nie zawierała żadnych konkretów co do sposobu realizowania inwestycji i wypracowania wysokich zysków w stosunku do przekazanych pieniędzy w krótkim, sześciomiesięcznym okresie czasu. Uznał, że upadły prowadził bez zezwolenia działalność polegającą na gromadzeniu i przyjmowaniu od osób środków pieniężnych pod tytułem zwrotnym. Zawartą przez upadłego z E. O. umowę określił jako mającą cechy pożyczki (art. 720 k.c.) albo depozytu nieprawidłowego (art. 845 k.c.). Przyjął, że przedmiotem tej umowy było przeniesienie przez E. O. na rzecz upadłego środków pieniężnych w kwocie 30 500 zł z możliwością rozporządzania nimi przez upadłego i obowiązkiem zwrotu tej kwoty po sześciu miesiącach powiększonej o kwotę 91 500 zł (łącznie 122.000 zł), stanowiącą wynagrodzenie za korzystanie z tych pieniędzy przez upadłego. Stwierdził, że tak ustalone wynagrodzenie jest obejściem regulacji ustawowej o odsetkach maksymalnych (art. 359 § 2¹ k.c.) i jest nieważne, zaś świadczenie spełnione bez ważnej podstawy prawnej jest nienależne w rozumieniu art. 410 § 2 k.c. Dochodzone przez powoda roszczenie nie znajduje zatem

podstawy w art. 127 ust. 1 pr. up., bowiem sankcja nieważności bezwzględnej wyprzedza sankcję względną bezskuteczności.

Powód wniósł skargę kasacyjną od wyroku Sądu Apelacyjnego, zarzucając naruszenie prawa materialnego, mianowicie art. 359 § 2² k.c. oraz art. 127 ust. 1 i art. 134 ust. 1 pr. up.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Zgodnie z art. 359 § 2¹ k.c., maksymalna wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej nie może w stosunku rocznym przekraczać dwukrotności wysokości odsetek ustawowych (odsetki maksymalne). Według art. 359 § 2² k.c., jeżeli wysokość odsetek wynikających z czynności prawnej przekracza wysokość odsetek maksymalnych, należą się odsetki maksymalne. Stosownie do art. 58 § 1 k.c., czynność prawna sprzeczna z ustawą albo mająca na celu obejście ustawy jest nieważna, chyba że właściwy przepis przewiduje inny skutek, w szczególności ten, iż na miejsce nieważnych postanowień czynności prawnej wchodzi odpowiednie przepisy ustawy. Z tego powodu należy przyjąć, że czynność prawna, dokonana z naruszeniem art. 359 § 2¹ k.c., jest ważna, jednakże zamiast postanowienia czynności prawnej, które przewiduje odsetki w wysokości przekraczającej dwukrotność wysokości odsetek ustawowych, stosuje się przepis ustawy o odsetkach maksymalnych (art. 359 § 2² i 2⁴ k.c.). Podniesiony w skardze kasacyjnej zarzut naruszenia art. 359 § 2² k.c. jest zatem trafny.

Rozważenia wymaga natomiast, czy w okolicznościach niniejszej sprawy „umowa inwestycyjna” z dnia 13 stycznia 2012 r. jest dotknięta sankcją nieważności z innych przyczyn. Według uchwały Sądu Najwyższego z dnia 17 czerwca 2005 r., III CZP 26/05 (OSNC 2006, nr 4, poz. 63), sąd ma obowiązek wziąć pod uwagę w każdym stanie sprawy nieważność czynności prawnej (art. 58 § 1 k.c.), jednak tylko na podstawie materiału zgromadzonego zgodnie z regułami wskazanymi w art. 479¹² § 1 (obecnie nieobowiązującego) i art. 381 k.p.c. W wyroku z dnia 12 grudnia 2008 r., II CNP 82/08 (niepubl.) Sąd Najwyższy, podzielając ten pogląd, wskazał, że stanowi on kontynuację ustalonego orzecznictwa Sądu Najwyższego, zgodnie z którym sąd bierze pod uwagę z urzędu nieważność czynności prawnej na podstawie zgromadzonego w sprawie materiału dowodowego (zob. uchwała z dnia

17 października 1979 r., III CZP 68/79, OSNC 1980, nr 4, poz. 67; postanowienie z dnia 19 grudnia 1984 r., III CRN 183/84, niepubl.; wyrok z dnia 8 maja 1998 r., I CKN 670/97, OSNC 1998, nr 12, poz. 219; wyrok z dnia 1 lutego 2000 r., I PKN 503/99, OSNP 2001, nr 12, poz. 411; postanowienie z dnia 21 lipca 2000 r., I PKN 451/00, OSNP 2002, nr 5, poz. 116; wyrok z dnia 10 października 2002 r., V CK 370/02, OSNC 2004, nr 2, poz. 21; postanowienie z dnia 31 stycznia 2003 r., IV CKN 1765/00, OSNC 2004, nr 5, poz. 74; wyrok z dnia 10 września 2004 r., I PK 592/03, OSNP 2005, nr 4, poz. 202; wyrok z dnia 12 maja 2005 r., V CK 556/04, OSP 2007, nr 2, poz. 15; wyrok z dnia 26 stycznia 2006 r., II CK 374/05, BSN 2006, nr 5, poz. 12; wyrok z dnia 11 stycznia 2008 r., V CSK 283/06, niepubl.).

W niniejszej sprawie ustalono, że „umowa inwestycyjna” z dnia 13 stycznia 2012 r. została zawarta przez E. O. z C., które prowadziło bez zezwolenia działalność polegającą na gromadzeniu i przyjmowaniu od osób środków pieniężnych pod tytułem zwrotnym. Zgodnie z art. 5 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (jedn. tekst: Dz. U. z 2016 r., poz. 1988 ze zm.; dalej: „pr. bank.”), czynnościami bankowymi są przyjmowanie wkładów pieniężnych płatnych na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu oraz prowadzenie rachunków tych wkładów. Zgodnie z art. 5 ust. 4 pr. bank., działalność gospodarcza, której przedmiotem są czynności, o których mowa w ust. 1, może być wykonywana wyłącznie przez banki, z zastrzeżeniem ust. 5, stosownie do którego jednostki organizacyjne inne niż banki mogą wykonywać czynności, o których mowa w ust. 1, jeżeli przepisy odrębnych ustaw uprawniają je do tego. Niewątpliwie C. nie jest taką jednostką organizacyjną, zaś prowadzona przez nie działalność odpowiada dyspozycji normy zamieszczonej w art. 5 ust. 1 pkt 1 pr. bank. Należy jeszcze zwrócić uwagę na art. 170 ust. 1 pr. bank., stosownie do którego wykonywanie czynności bankowych bez zezwolenia nie stanowi podstawy do pobierania oprocentowania, prowizji, opłat ani innego wynagrodzenia. Artykuł 170 ust. 2 pr. bank. przewiduje zaś obowiązek zwrotu oprocentowania, prowizji, opłaty lub innego wynagrodzenia za czynności, o których mowa w ust. 1, przez tego, kto je otrzymał.

Powstaje w związku z tym pytanie, czy „umowa inwestycyjna” z dnia 13 stycznia 2012 r. jest nieważna na podstawie art. 58 § 1 k.c. w związku z art. 5

ust. 1 pkt 1 i ust. 4 pr. bank. W piśmiennictwie i orzecznictwie jest reprezentowany pogląd, że wykonywanie czynności bankowych przez podmiot niebędący bankiem nie prowadzi w zasadzie do ich nieważności, ale do zastosowania sankcji przewidzianej w art. 170 pr. bank. (zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w S. z dnia 26 lutego 2015 r., I ACa 978/14, niepubl.; wyrok Sądu Apelacyjnego w Katowicach z dnia 9 grudnia 2005 r., I ACa 1274/05, niepubl.). Zgodnie z odmiennym poglądem, w rozważanej sytuacji ma zastosowanie sankcja nieważności przewidziana w art. 58 § 1 k.c. (zob. wyrok Sądu Apelacyjnego w Białymstoku z dnia 24 czerwca 2015 r., I ACa 170/15, niepubl.; wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 26 sierpnia 2016 r., XIII Ga 245/16, niepubl.; wyrok Sądu Okręgowego w Łodzi z dnia 16 września 2016 r., XIII Ga 290/16, niepubl.; wyrok Sądu Okręgowego w S. z dnia 22 stycznia 2016 r., VIII ACa 404/15, niepubl.).

Należy podkreślić, że przepisy art. 5 i art. 170 ust. 1 pr. bank. dotyczą wykonywania czynności bankowych i z natury rzeczy odnoszą się do podmiotów prowadzących działalność gospodarczą w tym zakresie. Trudno w tej sytuacji przyjąć, że art. 170 ust. 2 pr. bank. mógłby być interpretowany w oderwaniu od ust. 1 i w konsekwencji stosowany również w wobec osób będących drugimi stronami tych czynności. Inaczej mówiąc, opowiedzenie się za poglądem, że sankcje cywilne naruszenia zakazu wynikającego z art. 5 ust. 4 pr. bank., zostały zamieszczone wyłącznie w art. 170 pr. bank., oznaczałoby, że efektywność zakazu dokonywania czynności bankowych przez podmioty nieuprawnione byłaby w odniesieniu do przyjmowania wkładów pieniężnych iluzoryczna. W szczególności istnienie tego zakazu nie zapewniałoby efektywnej ochrony przed działalnością tzw. piramid finansowych. Taka ochrona wynika natomiast z zastosowania przewidzianej w art. 58 § 1 k.c. sankcji bezwzględnej nieważności do „umowy inwestycyjnej” dotyczącej wkładu pieniężnego. W szczególności świadczenia wynikające z takiej umowy są nienależne (art. 410 § 2 k.c.) i podlegają zwrotowi na podstawie art. 405 i nast. k.c. w związku z art. 410 § 1 k.c. Takie rozwiązanie może być postrzegane jako skutecznie przeciwdziałające powstawaniu tzw. piramid finansowych, których uczestnicy nie będą mogli liczyć na uzyskanie korzyści z udziału w takich przedsięwzięciach.

Przedstawione stanowisko znajduje też uzasadnienie w art. 171 ust. 1 pr. bank., który przewiduje odpowiedzialność karną za prowadzenie bez zezwolenia działalności polegającej na gromadzeniu środków pieniężnych innych osób fizycznych, osób prawnych lub jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej. Taką odpowiedzialność ponoszą wyłącznie osoby prowadzące bez zezwolenia tzw. działalność parabankową, ale już nie kontrahenci takich osób. Według wyroku Sądu Najwyższego z dnia 20 maja 2010 r., V CSK 403/09 (Palestra 2010, nr 7 - 8, poz. 262), zarzut, że umowa zawarta w tzw. systemie argentyńskim - w ramach swobody zawierania umów - narusza prawo bankowe, wymaga rozważenia zgodności umowy także z art. 171 tego prawa. W wyroku z dnia 26 listopada 2002 r., V CKN 1445/00 (OSNC 2004, nr 3, poz. 47) Sąd Najwyższy podkreślił, że zakazy dokonywania czynności prawnych mogą wynikać m.in. z norm prawa publicznego, w szczególności prawa administracyjnego, a w razie ich naruszenia stosuje się właściwe dla nich sankcje określone w odpowiednich gałęziach prawa. Jeżeli jednak cel takiej normy wskazuje, że ma ona zapobiegać ukształtowaniu się stosunku cywilnoprawnego sprzecznego z nią, wtedy należy przyjąć, iż czynność prawna jest bezwzględnie nieważna na podstawie art. 58 § 1 k.c.

W konkluzji należy przyjąć, że skoro „umowa inwestycyjna” z dnia 13 stycznia 2012 r. jest nieważna na podstawie art. 58 § 1 k.c. w związku z art. 5 ust. 1 pkt 1 i ust. 4 pr. bank., przepisy art. 127 ust. 1 i art. 134 ust. 1 pr. up. nie mają zastosowania w niniejszej sprawie.

Z przedstawionych powodów Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. orzekł, jak w sentencji.

aj

r.g.